

KÖNYVISMERTETÉS.

Mitrovics Gyula: Gyulai Pál esztétikája idézetekben. (Kultura és Tudomány.) Budapest, Franklin-Társulat. 1926. 8-r. 163 l.

Becses tartalommal gazdagította Mitrovics Gyula azt az ünnepi évet, melyben a magyar irodalom Gyulai Pál születésének századik fordulóján a nagy költő és műbíráó emlékét újította meg. Első pillanatra feltűnő, hogy a kötet Gyulai Pál esztétikájáról szól. Gyulait ugyanis inkább vonzották a gyakorlati élet mozgalmái, mint az elmélet finom megkülönböztetései, s bár egykor sokat tanult Erdélyi Jánostól, a kritika függetlenségét a bölcséleti rendszerekkel szemben is hangoztatta. Valójában azonban Mitrovics a műbíráónak vezető elveiből állította össze Gyulai esztétikai világnézetét, hogy magasabb szempontból állapíthassa meg Gyulai Pálnak korszakos irodalomtörténeti jelentőségét.

A kötet két részre oszlik. Az első, a bevezető tanulmány, az összefoglaló rész. Belőle határozottan tűnnek elénk Gyulai műbíráói egyéniségének ismert vonásai. Gyulai hisz a szép örök törvényeiben s a költészet és esztétika közös forrásául a természetet, az emberi szívet jelöli meg. Amennyire elítéli az erkölcsi célú költészetet, épannyira hirdeti az erkölcs jelentőségét a költői hatásban. Hasonlóképen törekszik kiengyelíteni az ellentétet a realizmus és idealizmus között is, mikor eszményítésnek a valóság uralkodó vonásainak kiemelését tartja. Mint a művészi összhang híve egyaránt helyet követel a költészet ható tényezői között az általános emberinek, a nemzeti-nek és egyéninek. Nevezetes szerepet játszik esztétikai ítéleteiben a forma is, mint a költői kifejezés eszköze.

A kép, melyet a bevezető tanulmány nyújt Gyulai esztétikai felfogásáról, nem annyira újszerű, mint tárgyias. Még inkább növeli Mitrovics a rajz értelmét azzal, hogy Gyulai nézeteit a magyar esztétikai gondolkodás fejlődésének távlatába állítja. Legtöbb gondot fordított annak a szellemi rokonságnak kimutatására, mely Gyulai és Arany gondolatvilágát oly bensőséges szálakkal fűzi össze. Sok jellemző adattal világították meg ezt a kapcsolatot a kötet végén levő jegyzetek is. Általában Mitrovics nagy tájékozottsággal oldotta meg feladatát s fejtegetéseiben épannyí mérsékletet, mint izlést tanúsított. Gyulai kritikai szempontjait törekedett ugyan az esztétikai kutatás terén értékesíteni, de mégis óvakodott attól, hogy Gyulai gazdag műbíráói tevékenységét valamely elvont esztétikai elmélet gépies alkalmazásaként tüntesse fel. Másfelől határozottan megjelölte ugyan Gyulai irodalmi pártállását, de mégis leginkább hosszú műbíráói pályájának maradandó eredményeit összegezte.

A bevezető tanulmánnyal szerves kapcsolatban van a kötet nagyobb terjedelmű része, a Gyulai műveiből vett idézetek gyűjteménye. A tanulmány az idézetekben nyer biztos alapot, az idézeteket viszont a tanulmány foglalja egységes egészbe. Az idézetek kiemelkedőbb csoportjai: 1. általános elvek,

5. összhang, 6. erkölcsiség, 7. idealizmus és realizmus, 9. jellemzés és valószínűség, 13. általános emberi, 14. nemzetiség, 22. a forma, 28. a költészet, 30. az egyes műfajok, 31. a kritika. Rendkívül megkönnyíti az olvasó tájékozódását az, hogy az idézetek csoportjai nagyrészt a tanulmány szakaszainak sorrendjét követik. Egyébként az idézetek mind tartalmilag, mind alakilag Gyulai legértékesebb mondásai. Legtöbb elmélyedés ömlik el az *Általános elvek* és az *Erkölciség* című fejezeteken. Mintha az itt érintett eszmék legteljesebb visszhangra találtak volna a gyűjtemény rendezőjének lelkében.

Leginkább nélkülözzük Gyulai Pál esztétikájának körvonalozásában az eszmék kialakulásának éreztetését. Mitrovics tanulmánya és gyűjteménye mozdulatlan eszmevilág rajza, holott Gyulai műbírálói egyénisége, bár gyorsan szökken ugyan sudárba, mégis évtizedek irodalmi viharaiiban edződött hatalmas terebélyes fává. A Pesti Röpivek nyilas írói jegyű kritikusa különbözik az 1854-ik évi Petőfi-tanulmány írójától, s még a hatvanas évek s a XIX. század vég Gyulaija is mutat elhajlásokat. Míg az 1854-ik évi Szépirodalmi Szemle írója a költészetet második isteni kijelentésnek nevezte, Jókai szigorú kritikusa már a valóságnak mind hívebb mását kereste a költői alkotásban. Így váltotta fel idővel Gyulai gondolkodásában a romantikus esztétika maradványait a realizmus, még később a költői formának mind nagyobb tisztelete. Gyulai és Arany viszonyának rajzában is kívánatos lett volna az irodalmi hatás kérdésének tisztázása. Gyulai ugyanis, bár az ötvenes évek elején nyíltan esatlakozott ahhoz a reformmozgalomhoz, melyet a magyar költészetben Petőfi és Arany indítottak meg, kritikai téren mégis ő vívta ki az új irodalmi irány diadalát. Valószínű azonban, hogy a kötet szerzője pedagógiai szempontból hanyagolta el a rajzban a fejlődés eltünőbb mozzanatait. Másrészt minthogy a Gyulai műveiből vett idézetek keletkezésének évét mindig megjelölte, azt hihette, hogy a tapasztalt olvasót az évszám maga is figyelmeztetni fogja Gyulai műbírálói pályájának különböző korszakaira.

Gyulai azonban nemcsak a múlté, hanem a jelené, sőt a jövőé is. Sohasem volt idősebb, mint ma, mikor az irodalmi hanyatlás méretei oly megdöbbentően tárulnak fel szemünk előtt. Az az odaadó szeretet is, mely Mitrovics Gyula kötetéből árad ki, nem pusztán a tanítványi kegyeletnek jele, hanem egyúttal annak a hitnek bizonyítéka, mely Gyulai eszményeit ma is élő hatóerőknek vallja. Vajha irodalmunk Gyulai esztétikájának tükrében megláthatná saját süllyedésének képét, hogy új, nemesebb irányt tűzhetne maga elé! Ha azonban Mitrovics Gyula kötete összekuszált irodalmi viszonyaink között nem is kelthetne nagyobb hatást, Gyulai Pál századévi ünneplésének mindig vonzó és értékes irodalmi emléke marad.

PAPP FERENC.

Szinnyi Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. II. kötet. Bpest, M. T. Akadémia, 1926. 8-r. 370 l.

E nagyszabású mű első kötete után örvendetes gyorsasággal megjelent a második is. Most már a maga egészében előttünk áll s áttekinthető képet nyújt az a hatalmas anyag, amelynek aprólékosan gondos és lelkiismeretes átvizsgálása, csoportosítása, értékelése tizenkét évi munkájába került a tudós és buzgó szerzőnek.

Szinnyei kétkötetes monografiája három évtizednyi időnek (1818—1848) magyar novella- és regénytermését öleli fel. Az első kötetre két évtized, a másodikra egy évtized anyaga esik, de a második kötet félannyi időtartama négyszer-ötször akkora mennyiségű szépprózai termést foglal magába, mint az első kötet húsz évnyi időterülete.

Hogy milyen méretű nyersanyaggal kellett szerzőnknek megbirkóznia s megformálnia belőle kétkötetes művét, eléggé mutatja az a számszerű adat, hogy több mint harminc regényt s körülbelül ezerkilencszáz novellát kellett bevonnia vizsgálata körébe; legalább ugyanennyire becsülhetjük azoknak az idegen nyelvű szépprózai műveknek a mennyiségét, amelyeket szintén áttanulmányozott, hogy művének roppant tömegű anyaga minden ponton megkapja maga mögött a szükséges háttéri távlatot.

Szerzőnk látókörének nagy kiterjedtségére már az első kötet is meggyőző példákat nyújtott: a Bevezetés és az első két fejezet biztos áttekintéssel pillantja át a tulajdonképeni tárgykörön kívül eső kezdetleges előzményeket, a főváros és a szellemi élet képét a huszas és harmincas években, zsebkönyveink, folyóirataink és hírlapjaink statisztikáját 1818-tól 1848-ig, a német almanach-irodalmat stb. Talán még hatásosabb példák találhatók a második kötetben: a főváros és a szellemi élet a negyvenes években; a Sterne-t utánzó német humoristák, Jean Paul, Saphir és követői; Hoffmann Amadeus hatása Vörösmarty novelláira; a német, francia és angol életkép-irodalom, Sue hatása, stb. Külön is megemlítem a XIV. fejezet 1. szakaszát, mely 1818—1848 közötti novella- és regényfordításaink statisztikáját adja, több mint ezerszáz kisebb-nagyobb munkát osztályozva a szerzők neve és nemzetisége s műveik tárgyköre szerint.

Ami a feladat legszebb és legnehezebb részét, az óriási anyag csoportosítását illeti, itt mindenkorra megmarad a novellák tárgyalásánál Szinnyei számára az úttörés érdeme. Novellát és regényt általában sehol sem választ el egymástól, hanem a tárgykör alapján választja szét novella- és regényirodalmunkat társadalmiakra és történetiekre. Különösen szép és gazdag az a körülbelül száz lapra terjedő rész, mely a társadalmi novella- és regényirodalomból az életképszerű termékeket ismerteti.

Az anyag roppant mennyisége bizony nagyon megnehezíti a csoportosítás munkáját. A Szinnyei választotta osztályozási alap, mely azt nézi, hogy a novella és a regény a multból veszi-e a tárgyát vagy a jelenből: nem épen mélyre nyúló szempont s néha nem is alkalmazható, hiszen pl. Pálffy Albertről ezt olvassuk a II. k. 177. lapján: «Jelenkori és történeti tárgyú munkáit nem választottam el egymástól, mert a történetiekben oly kevés az igazi korrajz, hogy jóformán semmiben sem különböznek amazoktól s nem nevezhetők valódi történeti elbeszéléseknek...» Ebből a példából azt lehetne következtetni, hogy tehát a kisebb tehetségű írók műveinél nem válik be a szóban forgó osztályozási alap (már pedig a Szinnyei monografiájában szereplő írók óriási többsége jelentéktelen tehetségű). De nem egészen így van a dolog. Mert a jelesebb írók inkább fel tudják egyéniségükbe dolgozni az idegen hatást, akár jelenkori, akár történeti tárgyú munka közvetítette is ezt; ellenben a tehetségtelen utánczó rendszerint hozzátapadnak azokhoz az egyes idegen novellákhoz, amelyeket mintául válasz-

tottak: pl. a negyvenes években úgyszólván minden tollforgató ember életképeket ír, sőt szűkebb vonatkozásban is nyomozható a téma-hatás: pl. Kuthy Lajos *Egy iskolai kaland* (1843) c. ügyes novellája nyomán egyremásra burjánzottak fel az utánezatok, melyek mind egy-egy iskolának — a debreceninek vagy a patakinak — a diákéletéből veszik tárgyukat. . . Tehát Szinnyei tárgyszerinti csoportosító módja nem jogosulatlan és nem tanulság nélküli. Igaz, hogy a csoportosításnak ezzel a módjával kényszerüleg együttjár egy-egy többoldalú író munkásságának három-négyfelé való szakadása, de ezen a bajon igazán nem lehet segíteni olyankor, mikor — mint Szinnyei is teszi — műfaji fejlődést akar feltüntetni, nem pedig írói arcképeket rajzolni.

Egyébként mindaz a megjegyzés, amelyet az első kötet ismertetése alkalmával tettünk, teljes mértékben érvényes a második kötetre is. Az előadásmódot az adatok özöne sok helyt itt is túlszűfoltta vagy szárazzá teszi, de azért szerzőnk stílusa nemcsak mindenütt világos marad, hanem helyenként szerencsés tömörségre és szellemességre is emelkedik. Néha még a stilisztika költői hatóeszközeihez is hozzáfolyamodik szerzőnk, pl. Kemény *Gyulai Pálját*, Eötvös *Magyarország 1514-ben*jével szembeállítva, ilyen részletekig vitt metaforás beszédmódban jellemzi: «Kemény regénye nem olyan harmónikus és kiszámítottan művészi s nem annyira renaissance-palotához, mint inkább személyesen épített lovagvárhoz hasonlít, melynek komor, boltíves folyosó- és terem-labirintusában eltévedünk, titokzatos és félelmes földalatti rejtekeiktől megborzongunk, egy-egy csodásan finom erkélyén, ablakkeretén vagy párkányrészletén elgyönyörködünk, égbenyúló, merész tornyán elámulunk. . . » (II. 309.) Az ilyesmi azonban kissé kirívóan hat az egész munka fejtegető előadásmódjának szolid realizmusa közepett.

A további tudományos kutatás számára becses útmutató lesz ez a kétkötetes monografia; több irányban maga Szinnyei is megjelöli a további kutatás feladatát. (II. 223, 316.) A mű végén levő pontos bibliografia hálára kötelez minden szakembert a szerző rendkívüli lelkiismeretessége iránt.

ZSIGMOND FERENC.

S. Szabó József: A debreceni ref. kollégium tanárai és kiváló növendékei 1549—1925. Debrecen 1926. Nagy 8-r. 110 l. Ára 35,000 K.

Adattár-szerű jellege ellenére is általános figyelmet érdemel S. Szabó Józsefnek, a debreceni ref. gimnázium tudós igazgatójának legújabb munkája.

A debreceni ref. kollégium az egyetlen olyan magyar tanintézet, amelynek anyakönyvei úgyszólván hiánytalanul ölelik fel négy évszázad nagymúltú történelmét. Értékes nyomtatott és kéziratos források felhasználásával s a saját fáradságos kutatásai segítségével S. Szabó József beszédesse tudta tenni az anyakönyvi adatoknak ezt az alig végelátható, hatalmas sorozatát.

Elvonulnak előttünk dicsőséges menetben a kollégium volt tanárai (1549—1925), akik közt a tudománynak is olyan nagyságai vannak, mint Félegyházi Tamás, Alvinczi Péter, Medgyesi Pál, Komáromi Csipkés György, Martonfalvi György, Maróthi György, Hatvani István, Sinai Miklós, Buda¹

Ézsiás, Sárvári Pál, Péczely József, Kerekes Ferenc, Lugossy József, Imre Sándor stb., — összesen kétszázötvenöt.

Azután következnek a kollégium növendékei. Ezeknek a névsora nem közölhető egészében, hiszen csak az ú. n. akadémiai tagozat növendékei 1588-tól 1914-ig (amikor ez a tagozat beleolvadt a Tisza István egyetembe) többen vannak harmincezernél! Hát még a kétféle középiskolai (gimn. és tanítóképző) s a gyakorló- és elemi iskolai tagozat! Ezért csak a «kiválóbbak» neve szerepel, összesen mintegy kilencszáz, az ezek közt is legkiválóbbak nevei vastagabb betűkkel vannak szedve. A debreceni ref. kollégium növendékei közül néhány halhatatlan költő és államférfi, továbbá 73 püspök és (száz év alatt) 30 akadémiai tag került ki eddig. Íme egy kis választék: Keserői Dajka János, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy Ferenc (1766-ban három hónapig volt a kollégium növendéke), Kölcsey Ferenc, Arany János, Tisza Kálmán, Tisza István gróf, Horthy Miklós.

E könyv megjelenését a kollégium néhány volt növendékének hálás áldozatkészsége tette lehetővé. Reméljük, hogy a benne közzétett nagyszerű névsor már csak a büszkeség érzete révén is egységbe fogja tömöríteni a kollégium növendékei közül mindazokat, akik életben vannak. Erre a reménybeli szövetségre nagyon szép emberbaráti és kulturális feladatok várnak.

A könyv elé Kéký Lajos, szintén a kollégium egykori növendéke írt előszót.

Zs. F.

Keszthelyi Helikon. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkesztette dr. Lakatos Vince. Keszthely. 1925. Sujánszky József könyvnyomdája. 8-r. 426, VI. 1.

A gróf Festetics György által Keszthelyen rendezett helikoni ünnepek elseje 1817-ben volt, tehát 1917-ben lett volna az irodalomtörténetünkben sokat emlegetett Keszthelyi Helikon százéves. Egy lelkes premontrai tanárnak, Lakatos Vincének jutott az eszébe, hogy a helikoni ünnepélyeket fel lehetne újítani. Szép gondolatát Festetics Tassilo herceg áldozatkészsége s a Kisfaludy T. hathatós közreműködése valósította meg és 1921. júl. 2-án és 3-án egy nagyszabású irodalmi ünnep keretében valóban megújult a régi Keszthelyi Helikon kedves emléke.

Ezt az ünnepélyt örökíti meg ez a kissé vidékies formájú, de annál gazdagabb tartalmú testes kötet, mely magában foglalja az ünnep keletkezésének és lefolyásának történetét, Beöthy Zsolt és Lakatos Vince beszédeit, Jakab Ödön, Kozma Andor, Sajó Sándor és Vargha Gyula ünnepi verseit, Herczeg Ferencz ünnepi vígjátékát *A holicsei Cupidot*, Szendy Árpád *Helikoni suiteje* vezérkönyvének három lapját fényképmásolatban, Papp Viktor erről szóló alapos ismertetését stb.

Folyóiratunknak olvasóit azonban mindezeknél jobban érdekli a kötetnek kb. háromnegyed részét elfoglaló két pályadíj-nyertes tanulmány.

Az egyik Négyesy Lászlóé: *Gr. Festetics György a magyar irodalomban*; négy fejezetre oszlik. Az első Festeticsnek rövid, de érdekesen írt, sok új adatot napfényre hozó élet- és jellemrajza, a második a grófnak a magyar írőkkel való összeköttetéseiről szól. Több mint negyven írónkról állapítja meg,

hogy érintkezett a gróffal. Ez a nagy gonddal és utánjárással készült fejezet az ismert adatokat mind összeállítja és sok alig vagy egyáltalában nem ismert hoz napfényre. Ezek a gróf érdekes egyéniségét sok oldalról világítják meg s természetesen az illető írók élete és munkássága szempontjából, valamint korrajzi szempontból is tanulságosak. A harmadik és negyedik fejezet összeállítja, hogy mit írtak Festeticsről az egykorú és a későbbi írók. Itt is sok érdekeset talál az irodalomtörténetíró, pl. az egyes költemények ismeretében és magyarázatában.

A tudós lelkiismeretességével, tárgyszeretetével, széleskörű tájékozottságával írt nagyszabású tanulmány nemcsak a szakembert érdekli, hanem a nagyközönségnek is vonzó, élvezetes olvasmány.

A másik tanulmány Kéky Lajosé: *A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében*, melynek első fejezete a sajátos dunántúli hatásokat vizsgálja «a két Kisfaludy geniusára» kimutatva a természetnek hatását s a dunántúli magyar lélek tipikus vonásait a két költő-testvér lelki fejlődésében. Második fejezete a dunántúli elemeket nyomozza Kisfaludy Sándor költészetében. Látszólag nem nehéz feladat, gondolhatná valaki, hiszen csak el kell olvasni a költő munkáit s összeállítani a hatásokat. Csakhogy K. nem elégszik meg ezzel, hanem a hatások egyszerű megállapítása helyett K. S. lelki életének és költészetének finom elemzésébe szövi őket, úgyhogy ebből a szempontból éles fényt vet a költőre és írói arcképét nem egy új vonással gazdagítja. Tanulmánya K. S. későbbi monografusai számára nélkülözhetetlen forrásmunka. Harmadik fejezete Kisfaludy Károly műveiben mutatja ki a dunántúli hatásokat, ami az előbbinél is nehezebb feladat volt, mert itt ezek a hatások nem olyan szembeszökőek, helyenként szinte rejtettek.

Kéky dolgozatának értékét az is emeli, hogy szépen, helyenkint költői lendülettel, hangulatosan van írva s tudományos módszere ellenére ment minden szárazságtól.

Kívánatos volna, hogy Baros Gyulának és Gálos Rezsőnek ugyanezen tárgyú s a K. T. pályázatán dicseretet nyert tanulmánya is megjelenhetnék a társaság vagy Festetics herceg áldozatkészségéből.

SZINNYEI FERENC.

Négyesy László: Beöthy Zsolt emlékezete. Budapest, Franklin (O. K. 2080. sz.), év n. kis 12-r., 34 l.

Négyesynek az Akadémián 1924-ben mondott emlékbeszéde jelent meg a fentebbi címen. Természetesen csak főbb vonásait mutatja Beöthy életének, működésének e tömör tanulmány, melynek adatain jólértesültség, szempontjain, felfogásán, ítéletein tudós alaposság, hangján a szerető kegyelet meghatottsága tűnik fel jellemzően. Négyesy finoman elemzi a természettől sokoldalú tehetséggel megáldott Beöthy gazdag redőzetű lelkiségét, melynek legátfogóbb sajátosságát a művészi érzékben, képességben ismer fel. «Cselekvésének, gondolkodásának, írói tevékenységének főihletője a szép volt, a jót és az igazat is ellenállhatatlan vágygal szerette, de azt is mintegy a szépség oldaláról vette.» Megvolt benne a művész ösztönszerű hajlama is a közlésre és az alaktítás ereje. Volt bőven kiosztani valója. Magába fogadta az egyetemes kultúra

szellemi értékeit, de széleskörű műveltsége mellett is megmaradt törzsökös magyarnak. Magában is érezhette a nemzeti lélek erejét, melynek asszimiláló hatása szinte kifogyhatatlan, ami egyúttal a magyar művelődés főtörvényét is jelzi: tanuljunk a műveltebb nemzetektől, azonban őrizzük feltétlenül faji egyéniségünket! Íme egyben Beöthy irodalomszemléletének legfőbb nézőpontja is, melynek oly sok értékes megállapítást köszönhet irodalmi tanulmányában.

Négyesy azok közül való, akiknek Beöthy «halálával szívük egy darabja szakadt ki», és a szeretet gondosságával, éleslátásával emeli ki azon értékeket, melyek Beöthy szépirodalmi, irodalomtörténeti, elméleti műveiben, általában egész tevékenységében maradandóknak tűnnek fel. E szép megemlékezést olvasva csak egyet sajnál az ember, hogy Beöthy Zsoltból hiányzott Gyulai Pál kemény harcos lelkülete azon nemzeti kincsek szeretetében, melyeknek fokozott védelme annyira szükséges lett volna akkor, midőn Gyulai vezérisége Négyesy megállapítása szerint is Beöthy Zsoltra szállott.

Egy súlyosabb sajtóhibára is legyen szabad felhívnom a figyelmet: a 18. lapon *Toldy* h. *Faludinak* kell állania.

KOC SIS LÉNÁRD.

Gróf Széchenyi István naplói: Szerkesztette és bevezetéssel ellátta dr. Viszota Gyula. I. kötet. (Gróf Széchenyi István Összes Munkái. X. kötet.) Bpest, a M. Történelmi Társulat. 1925. N. 8-r. CLX. 927. l. 1. 1. arckép.

Ha eddig különösnek tűnt föl, hogy több mint hatvan évvel a «legnagyobb magyar» halála után hozzáméltó, minden igényt kielégítő életrajza még nem készült el, a *Naplók* nemrég megjelent első kötetét s a vele kapcsolatos terveket ismerve, kevésbé csodálkozunk a késedelmén. Hogyan is készülhetett volna el e hatalmas ívelésű pálya tökéletes rajza, mielőtt a külső körülményeket alakító s a belső fejlődést megértető indítékok a maguk egymásutánjukban és összességükben föl nem tárultak. A teljes szellemi hagyaték közzététele azonban már némi reménnyel kecsegtet arra nézvé, hogy annyi sikertelen kísérlet nyomán a régi vágy teljesedni fog.

A tárgyi föltételek előkészítése szépen halad. Gróf Széchenyi István összes munkáinak huszonöt, átlagosan ötven íves kötetre tervezett első kritikai kiadásából az eddig megjelent részek (a *Döblingi hagyaték* I—III. kötete; *Kelet népe*) jogossá teszik a föltevést, hogy mivel nemsokára az egész forrásgyűjtemény hozzáférhető lesz, a tanulmány és intuición szerencsés frigyéből származó monografia szerzője sem késik majd.

A *Naplók* első, 927 lapos kötete, Viszota Gyula mintaszerű gondozásában már ízelítőt nyújt abból a becses anyagból, mely a tervbe vett további négy kötettel együtt az újabbkori magyar történetírás forrásainak rendkívüli gazdagodását jelenti.

A közrebocsátott anyaggyűjtemény kettős szempontból nagyfontosságú. Egyfelől bő felvilágosítást nyújt egy eszméket termelő, magasrendű lelkiség élményekben való fokozatos gyarapodásáról, másfelől pedig sokszálú vonatkozásainál fogva az egykorú művelődési élet ezernyi mozzanatát mutatja be s ezzel a kérdések egész sorának megvilágítását mozdítja elő. Külön irodalom-

történeti jelentősége továbbá, hogy nálunk eddig az egyetlen oly mű, mely egy egész életen át vezetett időrendi följegyzések s önvallomások alakjában tárja föl valamely nagyhatású közéleti kitünőség lelki arcképét.

A közzétett gazdag anyagot megelőző sokszempontú bevezetés és a följegyzések utalásait kísérő jegyzetek a lehetőség szerint, minden irányban kielégítik a részletek iránt érdeklődőt. Ez annál nagyobb érdeme Viszota Gyulának, mert bizony a kézirat-olvasás nehézségei és a rengeteg tárgyi vonatkozásigen próbára teszik a legjelesebb készültséget is. A Naplók kiadója azonban a legtöbb esetben megoldotta a felvetődő kérdéseket s aránylag ritkán, inkább egyes idézetek szerzőségének megállapításakor volt kénytelen valószínűségi föltevésekre alapítani tájékoztatóját.

A kézirat történetét illető fölvilágosításból kitűnik, hogy Széchenyiben a Napoleon elleni háborúból való visszatérése után, 1814 július havában fogamzik meg az a gondolat, hogy amit átélt, följegyezze. 1816-ban, 1817-ben és 1818 júniusáig úgyszólván teljesen szüntelt a följegyzéssel, s csak amikor 1818 júliusában keleti útjára indul, veszi föl ismét a fonalat. Keleti útjáról I. és III. jelzésű naplói vannak, ebből arra lehet következtetni, hogy II. jelzésű is volt, amely talán az 1818 aug. 11-től 1819 ápr. 4-ig terjedő élményeit tartalmazta, de sajnos, ez a kötet nem maradt ránk. Úti följegyzése irodalmi céllal is készült, s így munkái közé lehetne sorolni. Mint-hogy azonban nincs teljesen kidolgozva s nagy részben az elveszett, vagy lappangó naplórészeket helyettesíti, a kiadó ezeket is rendes naplójához sorozta.

Egyebekben Széchenyi csekély félbeszakítással 1814-től 1860-ig állandóan papírra vetette a tőle erre érdemesnek tartott mozzanatokot. Följegyzéseit egy eset kivételével sajátkezűleg és többnyire németül írta, olykor franciául meg angolul, 1825-től kezdve magyarul is, de olasz részletek is vannak sorai közt. Első bejegyzése 1814 júliusából való, francia nyelven. Staelné Németországról szóló művének egyik reflexióját közli arról, hogy «az ember legjobb akaratlan sem mulathat azon, ami nem mulatságos». Ennek az idézetnek valamelyes jellemző színe van. Az alapjául föltételezhető irónikus hajlam ugyanis Széchenyi szellemétől sem idegen s hol nyíltabb, hol burkoltabb formában később is jelentkezik. A szóbanforgó kötet utolsó sorai 1819 novemberéből származnak és a hozzájuk tartozó jegyzet szerint valószínűleg szintén idézetek. Az idézetben való kedvtelés mint szép, színes fonál húzódik végig a könyvön, kézzelfogható bizonyosságául az ifjú naplóíró olvasottságának és önmivelésre törekvésének.

Nagy tévedés volna azonban azt hinni, hogy Széchenyi csak az irodalom jelenségei iránt mutat ily feltűnő érdeklődést; a kötet átlapozása hamar tudunkat adja, hogy a képzőművészet remekei s a technikai alkotások hasonló erővel lekötötték figyelmét. Általában a naplók bizonyossága szerint Széchenyinek bámulatosan fág érdeklődési köre volt s az erkölcsi, szellemi és gyakorlati életnek úgyszólván minden értékesebb mozzanatára egyaránt kiterjedt. Lélektani szempontból e jelenség szinte tüneményszerűnek mondható. Közlelbi adatok híján ez a vonása valami olyan, a közönségesnél sűrűbb alapszövési lelki berendezést föltételezne, melyen keresztül az élet derüesebb sugarai talán utat sem találnak, de aki a *Naplók* függelékébe is belepillant, a vaskosabb tréfákon mulató fiatalság egészséges kacagásának nyomait is fölfedezheti.

A kötet különben oly bőséggel ontja az érdekes följegyzéseket, hogy rövid ismertetés keretében csak igen halvány sejtetés adható róla. Talán kár is volna tulságosan elébe vágni a tárgy iránt érdeklődők kutató szenvedélyének s megfosztani őket a lépten-nyomon felbukkanó jellemző adatok újszerűségének ingerétől. Arra a kérdésre, hogy milyen képet nyertünk — az 1814—1819 évközből való naplók alapján — Széchenyiről, igen világos és határozott feleletet kapunk, a kiadás elé tett, aprólékos gonddal kidolgozott életrajzi bevezetésből. E szerint «nemcsak tudása bővült és mélyült, tapasztalatai meg sokasodtak, de lelkének tartalma kezdett kialakulni, megállapodni erkölcsi, vallásos, társadalmi és hazafias elveket tűzött maga elé... 1819 végén egy olvasott, művelt, sokat tapasztalt ifjú áll előttünk, aki a legnagyobbat képes volt megtenni: erős lelki küzdelem után győzedelmeskedett önmagán». Valóban igaza van a szerzőnek, a lelki nagyság e jeleivel kíváncsiakká tesz bennünket, hogy mi lesz belőle.

Az értékes anyag fontossága megérdemli, hogy a sajtó alá rendezés módja külön is szóvá tétessék. Viszota Gyula, kinek eddigi búvárkodása a Széchenyi-irodalmat több becses művel gazdagította, a *Naplók* kiadásával becsvágyához méltó hasznos munkát végzett. Nem elégedett meg a szövegkritikai szempontból való pontos közléssel, hanem hogy a felhasználást megkönnyítse, a szokásos bevezetésen kívül az eredeti kéziratok történetéről is alaposan tájékoztat. A kiadás hűségét és teljességét illetőleg érdemes megemlíteni, hogy helyenként a naplóbeli rajzok is közölve vannak (487., 490 l.), másutt azonban (825., 826., 829 l. stb.) elmaradnak. Ugyanígy hiányzik a 835 lapról a Széchenyitől — francia jelentésükkel együtt — följegyzett újgörög szavak gyűjteménye és az Athéntől Patrasig terjedő út kiadásainak jegyzéke. Az anyag bősége itt — úgy látszik — némi takarékoságra késztette a kiadót. A szöveget kísérő jegyzetek általában nagy körültekintéssel készültek s a legtöbb esetben fölfejtik a magyarázatra szoruló vonatkozásokat. (Kár, hogy ez egyszer — oly érdekes részletnél, minő az «ephesusi özvegy»-ről szóló német vers — teljesen elmaradt.) A «név- és tárgymutató» részletességéről fogalmat nyújthat az a körülmény, hogy ötven kéthasábos lapra terjed. Az efféle egybeállítás teljessége egyéni elbírálation alapul, s ezért nem szabad megütközni rajta, ha egy-két utalás kimaradt belőle (pl. Philemon és Baucis említése a 852 l.-ről).

E rövid ismertetés bizonyára hiányos lenne, ha nem hívnók fel a figyelmet Viszota Gyulának a szövegközlést megelőző terjedelmes életrajzi feldolgozására, mely a kötet anyagára támaszkodva minden eddigi monografiánál aprólékosabb részletezéssel ismerteti Széchenyi pályáját 1814 és 1819 között. Az időrendi pontossággal és történetírói pártatlansággal rajzolt képen igen szemléletesen elevenednek meg és nyernek mélyebb értelmet a «legnagyobb magyar» életének nevezetesebb mozzanatai. Kellemesen lepi meg itt az olvasót a szerző objektivitása, mellyel hőse — gyengéit sem hallgatva el — jellemének kialakulását bemutatja. Nemzeti érzésének nyilvánulását természetesen különös gonddal emeli ki s a naplókbeli első jelentkezését 1814 nov. 21.-ről keltezi, utalva arra az ismert följegyzésre, melyben Széchenyi érzelmi alapon, sejtés-szerűen céloz arra, hogy neki a hún fajból kell származnia. Legyen szabad e pontnál megemlíteni, hogy egy 1814 aug. 9-i följegyzés, melyben Széchenyi

házaja sorsán aggódik, ha nem is faji, de nemzeti érzése szempontjából időrendileg előbből való adat.

Az egész, páratlan érdekességű forrásanyag (néhány sornyi, népies vonatkozású — kuriozumpéldát, — magyar szöveg kivételével), amint említettük, legnagyobb részében idegen, főképp német nyelven van írva. Örömmel vesszük azonban tudomásul a szerkesztő-kiadó abbeli reményét, hogy idővel e naplók magyar nyelven is közzé teheti. Kívánatos volna, hogy ez minél hamarabb megtörténjék, mert csak így várható, hogy a becses szellemi hagyaték szélesebb körök számára is forrásul szolgáljon a nagy ember életsorsából fakadó, önismeretre serkentő tanulságoknak.

BAROS GYULA.

Gulyás József újabb irodalomtörténeti dolgozatai. Dolgozatok. Sárospatak, 1926. 8-r. 50 l. — *Forgácsok.* Sárospatak, 1926. Fischer Lajos. 8-r. 36 l. — *Perényiek a magyar irodalomban.* Sátoraljaújhely, 1926. N. 8-r. 22 l.

Gulyás József újabb irodalomtörténeti dolgozatai gazdag anyagokkal hasznos adatgyűjtemények egy-egy irodalomtörténeti kérdés feldolgozásánál.

Dolgozata a Perényiek szerepéről a magyar irodalomban alaposabb a hasonló célú dolgozatoknál: részletesebben sorolja fel mindazokat a szépirodalmi munkákat, amelyek valamelyik Perényivel foglalkoznak. Előbb azonban röviden ismerteti a Perényiek családfáját és az újabban fölfedezett adatok segítségével több helyen helyreigazítja Nagy István és Szinnyei tévedéseit. A Perényiek csaknem mindegyikének volt valamilyen kapcsolata a magyar irodalommal. Előbb irodalompartolók voltak, majd mint szereplők vonultak be az irodalomba. Kivált Perényi Imre, a nádor, Perényiné Kanizsai Dorottya és Perényi Péter szerepelnek igen sok — köztük több jelentős — szépirodalmi munkában. Behatóbban ismerteti Szigligeti *Perényi* c. költői elbeszélését és ugyancsak Szigligeti *Perényiné* c. drámáját. Az előbbiről több méltánylással szól, mint eddigi bírálói.

A *Levéltár magyarok* c. dolgozata egészen a XIX. század végéig összegyűjti a magyar levéltudományra vonatkozó adatokat, foglalkozik a missilis, fiktív és költői levelekkel s kivált a XVII—XVIII. század levéltudományából sok új és becses adatot hord össze. Közelítő pontossággal meghatározza a magyarországi levéltudomány megindulását. Az első latin levél kelte 1280; az első magyar levél 1481 körül.

Öt dolgozatban Jókai-val foglalkozik. Jókai munkái alapján összeállítja azoknak a népdaloknak, műdaloknak és kálvinista énekeknek a jegyzékét, amelyeket Jókai egyes munkáiban felhasznál. Kimutatja, hogy ezeknek az énekeknek a legnagyobb részét emlékezetből idézi Jókai. Felsorakoztatja azokat az adatokat, amelyek Jókait és Madáchot életpályájukon összekapcsolták. Végül külön cikkben gyűjti össze Jókai műveiből és életéből a sárospataki vonatkozásokat.

Madáchot a róla írt dolgozatban az «önzetlen munka költőjének» nevezi s az *Ember tragédiáját* az önzetlen munka apotheozisának. Ádám mindig építeni, alkotni akar, önzetlenül dolgozik embertársai javáért, de nem értik meg. A dráma szállóigévé vált végső sorában — Gulyás szerint — az Úr

az önzetlen munka sírontúli jutalmára: a halhatatlanságra céloz. A rövidebb dolgozatok közül a *Mohács a magyar költészetben* c. Rédey Tivadarnak a *Mohácsi emlékkönyvben* megjelent hasonló című tanulmányát egészíti ki sok értékes új adattal. Egy másikban Gulyás egy kiadatlan, régi találós mesét közöl, *Csokonai és diákjai* címen pedig Ferenczi *Csokonai-életrajzá*nak néhány téves adatát igazítja helyre.

Mind a három füzet széleskörű olvasottságról tesz tanúságot.

TÓTH LAJOS.

Bálint Sándor: Szilády Áron pályája. Szeged, Magyar Irodaltört. Int. 1926. 8-r. 32. l.

A magyar irodalomtörténetírás egyik legjelesebb munkásának, az IK. majd 30 éven át volt szerkesztőjének életrajzi adatait foglalta össze világosan, áttekinthetően: pontokba szedve Bálint Sándor rövid értekezése. A dolgozat 13 kis fejezetben foglalkozik Sziládyval, az emberrel és a tudóssal.

Az I. fejezetben Sziládynak Halason és Nagykőrösön és kivált a debreceni teológián, majd pedig a göttingai egyetemen végzett tanulmányairól szól. Amott a híres magyar polihisztor: Lugossy József egyéniségének a varázsa alatt kezdett orientalista tanulmányokkal foglalkozni, emitt G. H. Ewald volt reá nagy hatással. A II. fejezetben papi és rövid képviselői működésének ismertetése mellett emberi arcának sikerült rajzát adja.

A következő fejezetek (III—XII.) Szilády tudományos működésének vizsgálatával foglalkoznak. A múlt század harmadik negyedének pozitívista tudományszemléletéhez híven Szilády az anyaggyűjtést teszi irodalmi működése sarkpontjává. A műfordítás és az orientalista és nyelvészeti tanulmányok után Szilády tudományos munkásságának a R. M. K. T. anyagának összegyűjtése és magyarázata lett főcélja. A R. M. K. T. Szilády Áron pályájának a monumentum aere perenniusa. Külön fejezetben röviden ismerteti Bálint Szilády fontosabb irodalomtörténeti tanulmányait: Temesvári Pelbártról és Balassa Bálintról szóló életrajzeit és a *Königsbergi töredékekről* írt filológiai és nyelvészeti szempontból egyaránt mintaszerű tanulmányát. Végül folyóiratunk szerkesztése körül végzett munkájának megemlítése és tudományos pályájának összefoglaló jellemzése után életének utolsó évtizedéről számol be. Kár, hogy a néhol becses adatokat tartalmazó megállapítások anorgánikusan jegyzetekbe szorultak. Szívesen láttuk volna Szilády irodalmi munkásságának bibliografiai összeállítását is.

TÓTH LAJOS.

Harsányi István: Miskolczi Csulyak István élete és munkái. Debrecen, Tisza István Tud. Társ. 1926. N. 8-r. 25 l.

A magyar protestáns egyháztörténetírás egyik legkiválóbb művelője és a XVI. századvégi és XVII. sz. eleji ref. egyházi élet egyik legtevékenyebb munkása volt Miskolczi Csulyak István. Életeről eddig nagyon keveset tudtunk. Szinnyei nagy írói lexikonában két ízben szól róla: Csulak István és Miskolczi István néven.

Harsányi Istvánnak számos elfeledett nyomtatott és kéziratos munka segítségével M. Cs. I. életének minden fontos mozzanatát sikerült megállapítani. (Szül. 1575. okt., megh. 1645. dec.) Élettörténetéből néhány irodalomtörténeti adat érdekel csak bennünket. Így az, hogy 1608-ban Tarcalon írt egy magyar grammaticát, amelyet Szenczi Molnár Albert adott ki 1610-ben Hannoviában. Érdekes új adat az is, hogy M. Cs. I. fordította le szerencsi lelkipásztorkodása alatt az eddig tévesen Ráday Pálnak tulajdonított *Magasztallak én téged* kezdetű kedvelt egyházi éneket.

M. Cs. I. történetírói működésének két legfontosabb terméke az a *Diarium*, amelyet esperesi működése közben 1629-től kezdve vezetett, továbbá *Liber Redituum* c. ugyancsak kéziratos könyve a ref. lelkészi javadalmakról, amelyek a prot. egyháztörténetírás valóságos kincseshányái.

Harsányi becses új adatokban gazdag dolgozata végén függelékben közli M. Cs. I. nyomtatásban megjelent és kéziratos munkái jegyzékét, továbbá több általa írt sírfeliratot is.

TÓTH LAJOS.

Barcsai Károly: Költők, írók jellemrajza. Beszédek. Győr, szerző kiadása, 1926. 8-r. 48 l.

A közelmúlt irodalmunk legjelesebbjeinek centenáriumától volt emlékezetes: Petőfi, Madách, Jókai születésének, majd Széchenyi és Vörösmarty fellépésének százéves évfordulóját ünnepeltük. A kegyeletes nemzeti megemlékezés-k nyomán természetesen gazdagon virágzott a félhivatalos és díletlétans irodalomtörténetírás. Aki csak tehette, szóval vagy írásban, de többnyire nagyobb szorgalommal, mint hivatottsággal, sietett a magyar Pantheon legnagyobbjai emlékének áldozni. Ennek az alkalmi tudományos tevékenységnek egyik képviselője Barcsai Károly; könyvében összegyűjtve adja az említett emlékünnepeken tartott beszédeit, megtoldva az 1917-iki Arany- és Tompa-centenáriumok s az Eötvös-féle iskolatörvény szentesítésének félszázados évfordulója (1918) alkalmából mondottakkal.

Az ilyen ünneplések során elhangzó irodalmi méltatások jelentőségét nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ilyenkor nyílik a legjobb alkalom, hogy a művelt nagyközönség minél szélesebb köreinek érdeklődését, becslését és szeretetét irodalmunk iránt felkeltsük vagy fokozzuk; nálunk ugyanis még mindig egy-egy centenárium kell ahhoz, hogy a létért való küzdelemben elcsigázott és a modern boulevard-irodalomtól megfertőzött izlésű közönség költészetünk klasszikus értékeire ráeszméljen! Kétszeresen fontos tehát, mire hívjuk fel ilyenkor a hallgatóság figyelmét. S ebben a tekintetben csak elismerés illeti a szerzőt: valóban irodalmunk legnagyobb értékeit ismertette meg a közönséggel.

Tárgyait azonban csak jól választotta meg — kidolgozásukról már nem nyilatkozhatunk ily kedvezően. S Barcsainak talán nem is az ereje hiányzik ahhoz, hogy jellemrajzai figyelmet érdemeljenek azon a zárt körön kívül is, melyben elhangzottak (legjobb bizonyíték erre a kötet legsikerültebb és legharmonikusabb darabja, az Arany-méltatás), hanem inkább az, hogy megemlékezéseiben két olyan elvet tart szem előtt, melyek már eleve meg-

akadályozták őt abban, hogy beszédei igazi «jellemrajzokká» váljanak. Beszédei ugyanis először a «de mortuis nihil, nisi bonum» mondás jegyében születtek, ez pedig irányadó lehet ugyan ünnepi alkalmakkor, zöld asztal mögül szónokolva az ú. n. nagy közönségnek, de semmiesetre sem fogadható el az irodalomtörténet szempontjául. Költőink nem szorulnak rá, hogy elkoptatott közhelyekkel dícsérgessük őket; mind nekik, mind a tudnivaló közönségnek nagyobb szolgálatot teszünk, ha a szóvirágok és hatásvadászó kitételek helyett határozott, jellemző vonásokkal rajzoljuk meg szellemi képüket. Másodsor azonban remekíróink szereplését túlságosan egyoldalú és az irodalomtól meglehetősen távol eső szempontból világítja meg, t. i. a pedagógiai hatás szempontjából. Ennek jogosulását egyedül a Tompáról mondott beszédben tartjuk helyénvalónak, kinek egész költészetében valóban erős tanítói jelleg érezhető; a Petőfi, de különösen a Madáchról tartott megemlékezésben már nagyon is erőszakoltnak érezzük ezt az egyoldalú szempontból való beállítást.

E belső fogatkozásokhoz még egy külső is csatlakozik: Barcsai előadása sehol sem tud a hétköznapi és kissé szürke fejtegetés stílusa fölé emelkedni; amint a beszédek tartalmából a belső igazság, akként az előadásból hiányzik a művészi lendület és a költői szárnyalás. Arra nem szolgáltak rá, hogy kötetbe foglalva jelenjenek meg: sem a szónoki, sem a szakirodalom számára nem jelentenek nyereséget.

SPENEDER ANDOR.

